

УКРАЇНА

**УРЯДОВИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ У СПРАВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Government Agent
before the European Court of Human Rights
Ukraine

Agent du Gouvernement
auprès de la Cour Européenne des Droits de l'Homme
l'Ukraine

Україна, 01001, м. Київ, вул. Городецького, 13

№ _____

01.02.2010

ЩОРІЧНИЙ ЗВІТ

**про результати діяльності Урядового уповноваженого
у справах Європейського суду з прав людини у 2009 році**

Протягом 2009 року Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини (далі – Урядовий уповноважений) вживались заходи з метою забезпечення належного здійснення представництва України під час розгляду справ у Європейському суді з прав людини, а також забезпечення належного виконання рішень Європейського суду з прав людини та звітування про хід виконання перед Комітетом Міністрів Ради Європи.

Загальна інформація

***Щодо представництва України в Європейському суді з прав людини
(далі – Європейський суд)***

Станом на 31 грудня 2009 року в Європейському суді на розгляді загалом перебувало 199300 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (станом на січень 2009 року – 97300). З них 10000 справ проти України, що складає 8,4% від загальної кількості справ (станом на початок 2009 – 8,7%, початок 2008 року – 7%, 2007 – 7,6%, 2006 – 5,7 %).

У порівнянні з іншими державами за кількістю справ на розгляді Європейського суду Україна перебуває на третьому місці після Росії та Туреччини.

У 2009 році Європейським судом до Урядового уповноваженого було направлено 399 справ, в яких Європейським судом запропоновано висловити позицію Уряду України. У порівнянні з минулим роком кількість таких справ суттєво зросла (у 2008 році – 255 справ).

Протягом 2009 року було підготовлено 693 правових позицій Уряду України щодо скарг заявників на порушення положень Конвенції, направлених Європейським судом на розгляд Урядовому

уповноваженому, що більш ніж у два рази більше, ніж у попередньому році. З них 437 зауважень щодо суті зазначених скарг та 256 правових позицій стосовно додаткових зауважень та вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

У 2009 році Європейським судом було розглянуто 163 справи проти України (у 2008 році 138 справ) та винесено 4 ухвали про затвердження умов дружнього врегулювання спору між Україною та заявниками.

За результатами розгляду справ Європейський суд постановив:

126 рішень щодо суті скарг (з них у 75 рішеннях Європейським судом було встановлено відсутність ознак одного чи декількох із стверджуваних заявниками порушень, та/або визнано відповідні скарги заявників частково неприйнятними);

38 ухвал про прийнятність скарг (з них у 23 справах Європейським судом визнано скарги заявників повністю неприйнятними та припинено подальший розгляд справ. У 15 справах Європейським судом винесено ухвали про часткову прийнятність скарг).

Протягом 2009 року підписано 22 декларації про дружнє врегулювання із заявниками.

26 справ було викреслено з реєстру справ Європейського суду у зв'язку з припиненням заявниками листування з Європейським судом.

Переважну більшість проблем, які призводять до констатації Європейським судом порушення Україною положень Конвенції, складають наступні:

- невиконання або тривале виконання рішень національних судів;
- тривале провадження досудового слідства у кримінальних справах та тривалий розгляд справ судами;
- погане поводження щодо особи, яка перебуває під контролем держави;
- неналежне розслідування скарг осіб на погане поводження з боку співробітників правоохоронних органів під час затримання та/або тримання під вартою;
- неналежні умови тримання, а також ненадання належної медичної допомоги особі в місцях попереднього ув'язнення та в місцях виконання покарань;
- недоліки законодавства та адміністративної практики, які призводять до свавільного, без належної законної підстави, тримання особи під вартою, включно з випадками взяття під варту з метою вирішення питання про екстрадицію;
- неефективність розслідування кримінальних справ, яке проводилось правоохоронними органами за фактами смерті, зникнення осіб;

- порушення права на справедливий суд, пов'язані із практикою судів щодо оцінки доказів у кримінальній справі, зокрема, практика, за якої обвинувальні вироки національних судів вирішальною мірою ґрунтувалися на зізнавальних показаннях особи, які були дані на досудовому слідстві як свідком, і, відповідно, з порушенням права особи на захист.

Необхідно зазначити, що Європейський суд вперше вирішив застосувати роцедуру «пілотного» рішення щодо України. 15 жовтня 2009 року Європейським судом було постановлене рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», яке стосується невиконання рішень національних судів.

У зазначеному рішенні Європейський суд констатував, що у справі заявника мало місце порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції, а також статті 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку із невиконанням рішень національних судів, винесених на користь заявника.

Відповідно до практики Європейського суду, процедура «пілотних рішень» застосовується у разі існування структурної проблеми в національному правопорядку (чи то в законодавстві, чи то в судовій або адміністративній практиці), проявом якої є велика кількість рішень Європейського суду, в яких констатовані аналогічні порушення, а також надходження нових заяв, спричинених тією самою проблемою.

Про систематичний характер проблем, пов'язаних з невиконанням або тривалим виконанням рішень національних судів, свідчить той факт, що на цей час Європейським судом постановлено 363 рішення, в яких констатовані порушення положень Конвенції, аналогічні тим, які мали місце у справі „Юрій Миколайович Іванов проти України”. Крім того, у Європейському суді знаходиться приблизно 1400 заяв проти України, які повністю або частково стосуються цієї проблеми, і кількість таких заяв постійно зростає.

З огляду на зазначене вище, Європейський суд зобов'язав державу:

1. Невідкладно – не пізніше ніж упродовж одного року від дати, на яку рішення Європейського суду набуде статусу остаточного, – запровадити ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів, спроможних забезпечити належне відшкодування за невиконання або затримки з виконанням рішень національних судів відповідно до принципів, встановлених практикою Європейського суду.

2. Упродовж одного року від дати, на яку це рішення набуде статусу остаточного, надати відповідне відшкодування всім заявникам, заяви яких були подані до Європейського суду та які стосуються виключно тривалого невиконання рішень національних судів, за виконання яких держава несе відповідальність, а також скарг про відсутність ефективних засобів юридичного захисту щодо такого невиконання.

З метою надання державі можливості виконати зазначені зобов'язання на цей час Європейський суд зупиняє провадження у справах, які стосуються зазначених питань.

Міністерство юстиції листами від 13 жовтня 2009 року № 33-9/566, від 27 жовтня 2009 року № 33-9/4463, а також Урядовий уповноважений у своїх поданнях про виконання рішень Європейського суду, які набули статусу остаточних, повідомляли Кабінет Міністрів України про рішення Європейського суду в справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» та про заходи, які необхідно вжити з метою його виконання.

З метою виконання згаданого вище рішення було розроблено та подано до дКабінету Міністрів України проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану першочергових заходів щодо виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України»». Цим проектом визначається план першочергових заходів, які мають вжити органи державної влади для усунення системних проблем, що призводять до невиконання рішень національних судів.

За результатами аналізу рішень Європейського суду надається Аналіз системних проблем, які лежать в основі рішень Європейського суду, винесених щодо України, та пропозиції щодо їх розв'язання.

Щодо прогнозів, яка категорія справ буде переважати у 2010 році, необхідно зазначити таке.

У червні 2009 року до Регламенту Європейського суду було внесено зміни, пов'язані із черговістю, за якою Європейський суд розглядає справи. Крім того, в набрав чинності Протокол 14 до Конвенції, після підписання його ратифікації Російською федерацією. Таким чином, в першу чергу мають розглядатись справи, які стосуються важливих та невідкладних питань відповідно до критеріїв, встановлених Європейським судом.

Крім того, 15 січня 2010 року набуло статусу остаточного рішення за «пілотною» справою «Юрій Миколайович Іванов проти України», відповідно до якого з метою надання державі можливості виконати це рішення Європейський суд на один рік зупиняє провадження у справах, які стосуються виключно скарг на невиконання рішень національних судів.

Грунтуючись на зазначеному, з високим ступенем вірогідності можна прогнозувати, що у 2010 році справи щодо України, які розглядатиме Європейський суд, будуть здебільшого стосуватись питань незаконного тримання особи під вартою, поганого поводження з боку представників держави, неефективного розслідування, яке проводилось правоохоронними органами за скаргами на погане поводження з боку представників держави (передовсім в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань), а також неналежних умов

тримання під вартою та ненадання належної медичної допомоги засудженим особам або особам, які тримаються під вартою тощо.

Здійснення експертизи проектів нормативно-правових актів

Протягом 2009 року відповідно до пункту 2 статті 13 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" було здійснено юридичну експертизу 4776 (проектів) нормативних актів на їх відповідність положенням Конвенції та протоколів до неї, а також практиці Європейського суду.

У тому числі Секретаріатом Урядового уповноваженого здійснено експертизу 3753 (проектів) нормативних актів, регіональними відділеннями Секретаріату Урядового уповноваженого здійснено юридичну експертизу 1023 проектів нормативних актів на їх відповідність положенням Конвенції та протоколів до неї, а також практиці Європейського суду.

У ході здійснення експертизи надавалась практична допомога суб'єктам нормотворення щодо приведення (проектів) нормативних актів до вимог Конвенції та роз'яснення особливостей застосування Конвенції та практики Європейського суду у відповідній сфері.

За результатами експертизи проектів законів та проектів постанов Кабінету Міністрів Секретаріатом Урядового уповноваженого було надано:

- 342 негативних висновків;
- 1234 позитивних висновків;
- 262 проектів актів визнано такими, що не стосуються Конвенції;
- 221 проекти актів було відкликано розробником або повернуто розробнику у зв'язку з недотриманням порядку подання проектів актів на експертизу.

За результатами експертизи відомчих нормативних актів, що підлягають державній реєстрації, Секретаріатом Урядового уповноваженого було надано:

- 92 негативних висновки;
- 1166 позитивний висновок;
- 210 акта визнано такими, що не стосуються Конвенції;
- 226 актів було відкликано розробником або повернуто розробнику у зв'язку з недотриманням порядку подання актів на експертизу.

Також Урядовий уповноважений та співробітники Секретаріату Урядового уповноваженого забезпечили проведення 3 семінарів з питань здійснення експертизи нормативно-правових актів (їх проектів) на відповідність Конвенції та протоколів до неї для працівників центральних органів виконавчої влади.

Щодо виконання рішень Європейського суду

I. Виплата коштів, присуджених за рішеннями Європейського суду

Протягом 2009 року 104 рішення Європейського суду набули статусу остаточного.

На виконання рішень Європейського суду з державного бюджету було сплачено 7 939 067,82 грн. Ця сума складається з наступних виплат:

- 2 818 169,26 грн. – сума, присуджена Європейським судом в якості справедливої сатисфакції;
- 4 978 701, 76 грн. – сума виплат за невиконаними рішеннями національного суду, зобов'язання щодо виконання яких містилось в рішеннях Європейського суду;
- 59 224, 97 грн. – сума виплат справедливої сатисфакції за ухвалами Європейського суду про затвердження умов дружнього врегулювання;
- 8 753, 81 грн. – сума виплат за невиконаними рішеннями національного суду, сплачених відповідно до ухвал Європейського суду про затвердження умов дружнього врегулювання;
- 66 180, 78 грн. – сума сплаченої пені за несвоєчасну виплату заявникам грошових коштів за рішеннями Європейського суду;
- 8 028,24 – сума виплат за послуги банку, пов'язаних з перерахуванням коштів, присуджених Європейським судом.

II. Заходи індивідуального характеру, які вживаються на виконання рішень Європейського суду

Відповідно до статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду є підставою для повторного розгляду справи (процедура *restitutio in integrum*).

Урядовий уповноважений письмово роз'яснює заявникам їх право звернутися до відповідного суду за переглядом рішення національного суду на підставі рішення Європейського суду з прав людини.

Так, наприклад, 18 березня 2009 року набуло статусу остаточного рішення Європейського суду в справі «Савіни проти України», у якому було констатовано порушення права заявників на повагу до приватного та сімейного життя, у зв'язку із тим, що аргументи, якими національні органи обґрунтовували рішення про відібрання дітей від батьків, не були достатніми для виправдання такого серйозного втручання з боку держави у сімейне життя заявників. Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду заявникам було роз'яснено їх право звернутись до суду за переглядом рішення національного суду про відібрання дітей від батьків. На підставі скарги подружжя Савіних про перегляд справи у зв'язку із винятковими обставинами Верховним Судом України були

скасовані попередні рішення національних судів про позбавлення їх батьківських прав, а справу повернуто на новий розгляд до суду першої інстанції.

За інформацією, наявною у Урядового уповноваженого, у 2009 році порушено 3 провадження за заявами про перегляд рішень національних судів на підставі рішень Європейського суду.

III. Заходи загального характеру, які вживаються на виконання рішень Європейського суду

A. Підготовка законопроектів

З метою приведення законодавства України у відповідність із Конвенцією та практикою Європейського суду Секретаріатом Урядового уповноваженого було розроблено такі проекти законів :

- проект Закону України *"Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку"*. На даний час проект Закону подано до Верховної Ради України;

- проект Закону України *"Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення права затриманих, осіб, що тримаються під вартою, та засуджених осіб на безперешкодне листування з адвокатом"*. 21 січня 2010 року проект прийнято Верховною Радою України;

- проект Закону України *"Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав для перегляду судових рішень в порядку виключного провадження"*. 19 березня 2009 року Верховною Радою України проект Закону прийнято у першому читанні;

- проект Закону України *"Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо поміщення дітей у приймальники-розподільники для дітей)"*. Станом на цей час проект Закону направлений до Верховної Ради України;

- проект Закону *"Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо надання психіатричної допомоги особам, які тримаються під вартою)"*. 25 грудня 2009 року доопрацьований проект Закону було подано до Кабінету Міністрів;

- проект Закону *"Про внесення змін до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини"*. Проект Закону перебуває на стадії погодження із заінтересованими органами.

- проект Закону *"Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (щодо забезпечення права особи на перегляд рішень, постанов, ухвал Верховного Суду України за*

винятковими обставинами)". Проект Закону перебуває на стадії погодження із заінтересованими органами.

Б. Інформаційні та освітні заходи

З метою виконання заходів загального характеру здійснюється переклад усіх рішень Європейського суду українською мовою, а також забезпечується опублікування повних текстів рішень Європейського суду в офіційному друкованому щотижневому виданні "Офіційний вісник України" та їх розміщення на офіційному сайті Міністерства юстиції. Крім того, стислі виклади текстів рішень Європейського суду також друкуються в друкованому виданні "Урядовий кур'єр".

Протягом 2009 року підготовлено та надано 425 роз'яснень громадянам щодо положень Конвенції, рішень Європейського суду, процедури та порядку звернення до Європейського суду. У тому числі 202 відповіді на звернення громадян було надано Секретаріатом Урядового уповноваженого та 223 усні та письмові роз'яснення надано регіональними відділеннями Секретаріату Урядового уповноваженого.

З метою роз'яснення положень та вимог Конвенції та практики Європейського суду протягом 2009 року було проведено 56 семінарів (тренінгів) для суддів, працівників Державної податкової адміністрації, працівників органів прокуратури, правоохоронних органів, органів і установ виконання покарань, державних та приватних нотаріусів, практикуючих юристів та обласних управлінь юстиції. З них 22 семінара та тренінга проведено за участю Урядового уповноваженого та співробітників Секретаріату Урядового уповноваженого та 34 семінари проведено регіональними відділеннями Секретаріату Урядового уповноваженого.

У 2009 році в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України Урядовий уповноважений читав навчальний курс щодо застосування практики Європейського суду в законотворчій діяльності.

Протягом 2009 року в рамках програм Академії суддів та Академії прокуратури Урядовим уповноваженим читались лекції щодо вимог Конвенції та практики Європейського суду.

В. Аналітичне дослідження проблем, які стали причиною порушення Конвенції та протоколів до неї, з метою забезпечення своєчасного та ефективного реагування всіх органів державної влади на рішення Європейського суду в справах проти України

На виконання Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду" до Кабінету Міністрів протягом 2009 році вносились "Подання про виконання рішень Європейського суду з прав людини", в яких повідомлялось про рішення, постановлені Європейським судом щодо України, про причини порушень Конвенції, констатованих

Європейським судом, а також наводились заходи, які на думку Урядового уповноваженого необхідні для виконання зазначених рішень Європейського суду.

До Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Департаменту України з питань виконання покарань Урядовим уповноваженим направлялись інформаційно-аналітичні матеріали стосовно рішень Європейського суду у справах щодо України.

Крім того, відповідно до статті 5 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" Урядовий уповноважений протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням Європейського суду статусу остаточного повідомляє про суть порушення органи, причетні до порушення, яке було визнано Європейським судом, та органи, до повноважень яких належить вжиття заходів загального характеру для попередження звернень до Європейського суду щодо аналогічних порушень.

III. Щодо звітування перед Комітетом міністрів Ради Європи з питань виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

У 2009 році було підготовлено звіти до чотирьох засідань Комітету Міністрів Ради Європи (далі – Комітет Міністрів), на яких розглядалися питання виконання державами-сторонами Конвенції рішень Європейського суду з прав людини.

Загалом для звітування перед Комітетом Міністрів було опрацьовано надану органами державної влади інформацію щодо вжиття заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду в 34 справах (групах справ).

Крім того, впродовж року Департаменту Комітету Міністрів з виконання рішень Європейського суду систематично надавалася поточна інформація щодо вжиття державою заходів індивідуального та загального характеру за рішеннями Європейського суду.

У 2009 році Комітетом Міністрів було винесено проміжну резолюцію щодо виконання Україною рішень Європейського суду, що стосуються недотримання Україною своїх зобов'язань за Конвенцією в частині забезпечення права особи на виконання рішення національного суду протягом розумного строку (робоча назва – «справи групи Жовнер»), проміжну резолюцію щодо виконання рішення «Гонгадзе проти України», а також ухвалено рішення щодо виконання Україною рішення у справі «Савіні проти України».

Так, у вересні 2009 року Комітетом Міністрів було ухвалено Проміжну резолюцію щодо виконання рішення Європейського суду, винесеного в справі «Гонгадзе проти України». Комітет Міністрів у цій Резолюції позитивно оцінив прогрес у ході розслідування вбивства Г. Гонгадзе, та закликав органи влади України інтенсифікувати свої

зусилля щодо завершення розслідування, яке досі триває. Листом від 23 вересня 2009 року № 33-25/3855 Урядовий уповноважений повідомив Генеральну прокуратуру України про ухвалення Комітетом Міністрів зазначеної резолюції.

8 червня 2009 року Комітетом Міністрів було ухвалено рішення про виконання винесених проти України рішень Європейського суду у справах «групи Жовнер». 3 грудня 2009 року Комітетом Міністрів було ухвалено другу проміжну Резолюцію про виконання рішень цієї групи справ.

У зазначених документах Комітетом Міністрів надано оцінку заходам, які вживаються державою, та наголошено, що невиконання рішень національних судів становить системну проблему в Україні. Також Комітетом Міністрів вказано, що наслідком невжиття всіх необхідних заходів, включаючи заходи для усунення причин, що призводять до порушення Конвенції, є постійне збільшення кількості нових заяв до Європейського суду із скаргами на невиконання рішень національних судів. Про зміст зазначених документів та пропозиції щодо шляхів вирішення проблеми Кабінет Міністрів України було повідомлено листами Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини від 23 червня 2009 року № 33-9/2319 та 28 грудня 2009 року № 33-9/5529.

У грудні 2009 року на засіданні Комітету Міністрів розглядалося питання виконання рішення Європейського суду у справі «Савіни проти України». У результаті слухань Комітетом Міністрів було ухвалено рішення, в якому були позитивно відзначені вжиті Україною заходи на виконання зазначеного рішення.

Крім того, у листопаді 2009 року у Варшаві відбувся круглий стіл на тему „Тримання особи під вартою: заходи, які необхідні для виконання рішень Європейського суду”, організований органами Ради Європи з метою обміну досвідом щодо вжиття заходів загального характеру на виконання рішень Європейського суду, які стосуються тримання під вартою. У зазначеному заході приймав участь Урядовий уповноважений, який розповів учасникам про положення проекту Кримінально-процесуального кодексу, які забезпечують гарантії законного тримання особи під вартою.

Звернення осіб до судових органів зі скаргами на дії (бездіяльність) суб'єктів владних повноважень щодо представництва інтересів держави в Європейському суді, а також щодо виконання його рішень.

Урядовий уповноважений особисто бере участь у розгляді національними судами кожної судової справи, що стосується питань представництва інтересів держави в Європейському суді та виконання його рішень, з огляду на потребу роз'яснення національним судам особливостей процедури розгляду справ Європейським судом та виконання його рішень,

У 2009 році Урядовий уповноважений брав участь в якості відповідача, представника відповідача або третьої особи у 9 судових провадженнях в судах різних інстанцій за позовами (скаргами) осіб до Кабінету Міністрів України, та/або Державного казначейства України, Міністерства юстиції України, Урядового уповноваженого щодо незаконних дій (бездіяльності) під час представництва України в Європейському суді або виконання його рішень. З них у 6 справах позовні вимоги до державних органів було відхилено в повному обсязі. За рештою справ судовий розгляд станом на цей час ще триває.

Юрій Зайцев

УКРАЇНА

**УРЯДОВИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ У СПРАВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Government Agent
before the European Court of Human Rights
Ukraine

Agent du Gouvernement
auprès de la Cour Européenne des Droits de l'Homme
l'Ukraine

Україна, 01001, м. Київ, вул. Городецького, 13

№ _____

01.02.2010

АНАЛІЗ СИСТЕМНИХ ПРОБЛЕМ,

**які лежать в основі рішень Європейського суду з прав людини,
постановлених щодо України, та пропозиції щодо їх розв'язання**

I. *Порушення розумного строку досудового слідства, судового розгляду справ, виконання рішення суду, а також відсутність юридичного механізму оскарження такого порушення*

*Щодо порушення розумного строку виконання рішень національного суду
(пункт 1 статті 6 (право на справедливий суд) Конвенції та стаття 1
(захист права власності) Першого протоколу до Конвенції)*

Станом на 1 січня 2010 року Європейським судом постановлено 363 рішення, в яких констатовано порушення положень Конвенції у зв'язку із невиконанням рішень національних судів (приблизно 60 % від загальної кількості рішень), зокрема, рішення за «пілотною» справою «Юрій Миколайович Іванов проти України».

Основними причинами, які призводять до констатації Європейським судом порушення положень Конвенції у зв'язку із невиконанням або тривалим виконанням рішень національних судів, є наступні:

1) тривале невиконання державними та комунальними підприємствами рішень національних судів, зокрема, через інституційну та організаційну залежність підприємств від держави або органу місцевого самоврядування, а також через обмеження, які встановлені у процедурі примусового виконання судових рішень щодо цих підприємств, зокрема через дію Закону України „Про ведення мораторію на примусову реалізацію майна” та Закону України „Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу”, а також через порушення процедур банкрутства та ліквідації підприємства-боржника;

2) непередбачення в державному бюджеті коштів для виплат, бюджетне фінансування яких гарантовано законодавством України (наприклад, виплати, пов'язані із здійсненням трудової діяльності – надбавки освітянам, а також виплати різного роду пільг та компенсацій – компенсації за невикористане речове майно військовослужбовцям, пільги щодо осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо);

3) непередбачення в державному бюджеті коштів для виконання рішень національних судів, за якими боржником є держава, органи державної влади, державні установи та організації, а також підприємства, які підпадають під дію Закону України „Про введення мораторію на примусову реалізацію майна”;

4) непередбачення в державному бюджеті коштів для виконання рішень національних судів про відшкодування шкоди, завданої державою або державними органами;

5) відсутність контролю з боку відповідних державних органів за діяльністю керівництва державних підприємств;

6) недоліки роботи Державної виконавчої служби при виконанні рішень національних судів.

Шляхи вирішення

З метою усунення підстав для невиконання рішень національного суду необхідно:

а) скасувати або обмежити дію законів, якими встановлено мораторій на примусову реалізацію майна;

б) щорічно у державному бюджеті передбачати кошти для здійснення виплати заборгованості за рішеннями судів, за якими боржником є держава, органи державної влади, державні установи та організації, а також підприємства, які підпадають під дію Закону України „Про введення мораторію на примусову реалізацію майна”;

в) розробити порядок виконання рішень національних судів, відповідачем за якими є держава, органи державної влади, державні установи та організації, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, які підпадають під дію Закону України „Про введення мораторію на примусову реалізацію майна”;

г) внести зміни до законодавства, спрямовані на захист прав кредиторів при ліквідації державних та комунальних підприємств;

д) визначити суму заборгованості, за рішеннями національних судів, боржником за якими є органи державної влади, державні установи та організації, а також підприємства, які підпадають під дію мораторіїв на примусову реалізацію майна, та розробити механізм погашення цієї заборгованості;

е) щорічно передбачати у державному бюджеті кошти для здійснення виплат у тому разі, якщо право на отримання таких коштів передбачено

законодавством, з цією метою визначити суму коштів, яка щорічно необхідна для їх виплати, а також суму заборгованості держави за цими виплатами.

У цьому зв'язку слід зазначити, що 5 листопада 2009 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів щодо забезпечення захисту трудових прав громадян», проект якого був розроблений Міністерством юстиції. Зазначеним проектом вносяться зміни до законів "Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу" та "Про виконавче провадження" з метою забезпечення виконання судових рішень про стягнення заборгованості із заробітної плати та інших виплатах та відновлення порушених прав та інтересів стягувачів у виконавчому провадженні.

Міністерством юстиції розроблено проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження дії мораторіїв на примусову реалізацію майна боржника», який 16 листопада 2009 року був зареєстрований у Верховній Раді України. Проектом пропонується внести зміни до низки законів України, якими обмежити дію мораторіїв на примусову реалізацію майна, встановлених цими законами.

Крім того, Міністерством юстиції розроблено проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень», який 19 березня 2009 року Верховною Радою прийнято за основу. Метою проекту є вдосконалення законодавства, що регулює діяльність органів державної виконавчої служби та процедуру виконавчого провадження, покращення стану примусового виконання рішень судів та інших органів. Законопроектом пропонується реформувати роль боржника у виконавчому провадженні, оскільки існуючий статус боржника надає йому законні можливості для ухилення від виконання судових рішень. Також проектом передбачено ефективний механізм притягнення до відповідальності за невиконання рішень судів; посилення судового контролю за виконанням рішень судів; забезпечення доступу державного виконавця до інформації про майно та кошти боржника; зміна системи реалізації майна тощо.

На виконання загаданого вище рішення Європейського суду за «пілотною» справою «Юрій Миколайович Іванов проти України» було розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану першочергових заходів щодо виконання рішення Європейського суду з прав людини у справі "Юрій Миколайович Іванов проти України"», який 18 січня 2010 року було подано до Кабінету Міністрів України. Цим проектом визначається план першочергових заходів, які мають вжити органи державної влади для усунення проблем, пов'язаних з невиконанням рішень національних судів, який увібрав у себе зазначені вище шляхи вирішення цієї проблеми.

Щодо порушення розумного строку досудового слідства та розгляду справ судами загальної юрисдикції та спеціалізованими судами (пункт 1 статті 6 (право на справедливий суд) Конвенції)

Другою за чисельністю групою є рішення, в яких Європейським судом констатовано порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю цивільного провадження, досудового слідства та судового розгляду кримінальних справ, 122 рішення (приблизно 20,1%).

Аналіз відповідних рішень Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до порушення розумного строку досудового слідства і розгляду справ судами, належать до практики розслідування справ правоохоронними органами та до сфери судової практики, а саме:

- відсутність сумлінності та ретельності слідчих органів при проведенні розслідування кримінальних справ;
- нежиття судом заходів для забезпечення присутності учасників судового провадження у судових засіданнях (свідків, відповідачів, експертів тощо) та для забезпечення виконання учасниками та іншими особами судових приписів (наприклад, щодо надання документів);
- повернення справи на новий розгляд до суду нижчої інстанції, а також повернення кримінальної справи на додаткове розслідування;
- надмірно тривалі інтервали між судовими засіданнями;
- надмірна тривалість розгляду апеляційних та касаційних скарг;
- надмірна тривалість здійснення судових експертиз та нежиття судом у цьому зв'язку належних заходів.

Шляхи усунення порушень

Шляхами усунення зазначеного порушення є обмеження практики направлення справи на новий розгляд, скасування інституту повернення справи на додаткове розслідування, розробка та запровадження дієвого механізму дисциплінарної відповідальності суддів, у тому числі за затягування провадження, вжиття заходів, направлених на забезпечення належного фінансування та укомплектованості судів.

Щодо законодавчої сфери необхідно зазначити, що Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права за участю Міністерства юстиції розроблено проект Кримінального процесуального кодексу України (далі – проект КПК), який знаходиться на розгляді у Кабінеті Міністрів України.

Проектом КПК серед засад кримінального провадження передбачається засада «розумних строків кримінального провадження». Визначається, що кожен має право, щоб обвинувачення стало предметом судового розгляду в найкоротший строк або відповідне кримінальне провадження було закрито, а

також що судовий розгляд повинен бути проведений і завершений протягом розумного строку.

Проектом КПК скасовується інститут повернення справи на додаткове розслідування, а також передбачається стислий строк досудового розслідування (не більше 30 днів), визначається процедура продовження цього строку та можливість оскарження рішення про його продовження.

Щодо відсутності юридичного механізму оскарження порушення права на розумний строк (стаття 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) Конвенції)

Станом на 1 січня 2009 року Європейський суд виніс 98 рішень у справах проти України, якими констатується порушення в зв'язку з відсутністю юридичного механізму оскарження порушення права на розумний строк.

До констатації таких порушень призводить відсутність у чинному національному законодавстві інституту судового оскарження дій (бездіяльності) суб'єктів владних повноважень, що призвели до порушення права особи на розумний строк досудового слідства, судового розгляду та виконання рішення національного суду.

Шляхи усунення порушення

З метою передбачення юридичного механізму оскарження порушення права на розумний строк досудового слідства, судового розгляду та виконання рішень національного суду Міністерством юстиції було розроблено проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку". Зазначений проект 28 січня 2009 року був зареєстрований у Верховній Раді України.

II. Погане (жорстоке) поводження щодо особи, яка перебуває під контролем держави з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування за скаргами на таке поводження

Станом на 1 січня 2010 року Європейським судом було постановлено 4 рішення, в яких було констатовано порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із поганим (жорстоким) поводженням щодо особи, яка перебуває під контролем держави (під час тримання особи під вартою чи затримання особи представниками правоохоронних органів). У 10 рішеннях Європейським судом було констатоване порушення статті 3 Конвенції в зв'язку з відсутністю ефективного розслідування за скаргами осіб на неналежне поводження з боку представників держави.

Згідно з практикою Європейського суду щодо статті 3 Конвенції держава несе відповідальність за здоров'я осіб, які перебувають під вартою і на органи влади покладено обов'язок забезпечення захисту таких осіб.

Крім того, стаття 3 Конвенції вимагає проведення ефективного розслідування у разі подання особою скарги на те, що вона зазнала жорстокого поводження з боку представників правоохоронних органів або інших представників держави. При цьому особи, які проводять розслідування, не повинні бути зацікавлені в його результатах (вимога безсторонності проведення розслідування).

Шляхи вирішення

З метою усунення зазначених порушень необхідно забезпечити недопущення поганого поводження із особами, які тримаються під вартою; проведення належного, ефективного, своєчасного розслідування скарг осіб на погане поводження; незалежність медичних працівників в системі органів виконання покарань.

Щодо адміністративної практики вбачається за доцільне:

1. У системі професійної підготовки Міністерства внутрішніх справ, Державного департаменту з питань виконання покарань, Генеральної прокуратури, Служби безпеки та Державної податкової адміністрації забезпечити обов'язкове навчання та перевірку знань щодо зобов'язань держави щодо запобігання катуванню та поганому поводженню, а також щодо ефективного розслідування скарг на таке поводження з урахуванням практики Європейського суду.

2. Посилити громадський контроль за фактами порушення прав людини з боку працівників правоохоронних органів (зокрема, діяльність мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ).

Щодо законодавчої сфери необхідно зазначити, що з метою усунення підстав для вказаного вище порушення необхідно у кримінально-процесуальному законодавстві зменшити коло суб'єктів владних повноважень, які можуть проводити дізнання. Так, наприклад, дізнання, яке проводиться начальниками установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, зокрема, у справах про злочини, вчинені в розташуванні зазначених установ, не може вважатись безстороннім (рішення у справі «Кучерук проти України»).

Необхідно зазначити, що проектом КПК не передбачена можливість здійснювати дізнання начальникам установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

III. Порушення, пов'язані з триманням осіб в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань

Щодо законності тримання осіб під вартою в місцях досудового тримання

У 22 справах Європейським судом було констатовано порушення статті 5 Конвенції через порушення права особи на свободу та особисту недоторканність.

Причини, які лежать в основі порушення цієї статті, пов'язані як з національним кримінально-процесуальним законодавством, так і з практикою національних судів та слідчих органів:

- Чинне законодавство не передбачає положень щодо правових підстав тримання особи під вартою у проміжок часу з моменту закінчення досудового слідства кримінальної справи і до проведення попереднього розгляду справи, тобто до першого обов'язкового рішення суду про запобіжний захід.

- Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України не містить положення, відповідно до якого касаційний суд, скасовуючи вирок та повертаючи справу на новий судовий розгляд чи додаткове розслідування, зобов'язаний вирішити питання щодо запобіжного заходу.

- Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України не передбачає обов'язку суду визначати строк тримання особи під вартою під час провадження справи у суді;

- Відсутні у національному законодавстві положень, які б передбачали процедуру щодо взяття під варту особи, відносно якої вирішується питання про її екстрадицію до іншої держави для притягнення до кримінальної відповідальності, а також можливості оскаржити рішення про взяття під варту особи, відносно якої вирішується питання про її екстрадицію.

- Практика, відповідно до якої суди, продовжуючи строк попереднього ув'язнення, посилаються на підстави, які на момент обрання цього заходу були відповідними і достатніми, а згодом перестали бути такими; при цьому у відповідних рішеннях суду не наводяться інші підстави для продовження строку тримання особи під вартою, а також не розглядається можливість застосування альтернативних запобіжних заходів.

- Неналежне мотивування судами постанов про залишення без змін запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

- Практика, за якої правоохоронні органи без рішення суду про обрання особі запобіжного заходу та без забезпечення особі процесуальних прав як підозрюваному в кримінальній справі вдаються до її адміністративного арешту, переслідуючи мету фактично провести з нею заходи, спрямовані на розслідування порушеної кримінальної справи (рішення у справі «Доронін проти України»).

- Надмірна тривалість тримання особи під вартою.

Шляхи вирішення

Зазначені проблеми можливо усунути, шляхом приведення у відповідність з вимогами статті 5 Конвенції національної судової практики та практики слідчих органів в частині обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також шляхом врахування у кримінально-процесуальному законодавстві практики Європейського суду щодо зазначеного питання.

Проектом КПК передбачається низка положень, які дозволять усунути порушення Конвенції, зокрема, порушення пов'язані із законністю тримання особи під вартою.

Щодо правових підстав тримання особи під вартою у проміжок часу з моменту закінчення досудового слідства, і до проведення попереднього розгляду справи, а також обов'язку суду визначати строк тримання особи під вартою під час провадження справи у суді необхідно зазначити, що проектом КПК визначається загальний строк дії судового рішення про тримання під вартою, який не може перевищувати шістдесяті днів, також шістдесяті днів не може перевищувати продовження строку тримання під вартою. Клопотання про продовження строку тримання під вартою повинно бути розглянуте до закінчення строку дії попереднього рішення про застосування такого запобіжного заходу. Цей підхід застосовується як на стадії досудового провадження, так і на стадії судового розгляду, що робить неможливим існування періодів, протягом яких відсутні юридичні підстави (дія судового рішення) тримання особи під вартою.

Проектом КПК передбачається процедура взяття під варту особу, щодо якої вирішується питання про її екстрадицію. Визначається, що такий запобіжний захід може бути застосований лише судом, рішення якого особа може оскаржити до вищестоящего суду (Глава 40 розділу ІХ проекту КПК).

Щодо мотивування судового рішення про обрання (залишення без змін) запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та відповідності та достатності підстав для його застосуванням проектом КПК передбачається, що в ухвалі про застосування запобіжного заходу повинні обов'язково вказуватись обставини, які свідчать про недостатність менш суворих запобіжних заходів. Крім того, слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про звільнення особи, якщо державний обвинувач, подаючи клопотання про продовження тримання під вартою, не доведе, що заявлені ризики не зменшилися, або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою.

Щодо матеріально-побутових умов тримання осіб в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань

Станом на 1 січня 2010 року Європейський суд виніс 13 рішень у справах проти України, якими констатується порушення статті 3 (заборона катування) Конвенції в зв'язку з неналежними матеріально-побутовими

умовами тримання осіб в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань.

Аналіз відповідних рішень Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, належать як до сфери адміністративної практики, так і до сфери законодавства, а саме:

- 1) переповненість камер для тримання вказаної категорії осіб;
- 2) відсутність належної вентиляційної системи та системи освітлення камер;
- 3) відсутність належних санітарно-гігієнічних умов;
- 4) відсутність бюджетного фінансування витрат, необхідних для забезпечення належних умов тримання осіб в місцях досудового тримання під вартою та в установах виконання покарань.

Шляхи вирішення

Щодо адміністративної практики зазначається, що з метою усунення підстав для вказаного вище порушення необхідно звернути увагу Державного департаменту з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ на нагальну необхідність вжити заходів для усунення наведених причин, що призводять до систематичної констатації Європейським судом порушення державою статті 3 Конвенції в зв'язку з незабезпеченням належних умов тримання під вартою вказаної категорії осіб.

Крім того, з метою усунення вказаного порушення необхідно забезпечити належне виконання «Державної програми покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту на 2006-2010 роки», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2006 р. № 1090.

Крім того, з метою усунення підстав для вказаного порушення та на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року" Міністерством юстиції розроблено проект постанови Кабінету Міністрів "Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року", яку 25 травня 2009 року було надіслано на розгляд Уряду. Кабінет Міністрів листом від 3 липня 2009 року № 33393/1/1-09 доручив Міністерству юстиції доопрацювати проект акта з урахуванням реальних фінансових можливостей Державного бюджету та внести на розгляд Уряду у 2010 році.

Щодо забезпечення осіб, які тримаються в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань, адекватною медичною допомогою (лікуванням)

Станом на 1 січня 2010 року Європейський суд виніс 9 рішень у справах проти України, якими констатується порушення статті 3 («заборона катування») Конвенції в зв'язку з ненаданням особам, які тримаються в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань, адекватної медичної допомоги (лікування).

Аналіз відповідних рішень Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, належать як до сфери адміністративної практики, так і до законодавчої сфери:

- 1) відсутність належного реагування співробітників відповідних установ на скарги вказаної категорії осіб щодо погіршення їх стану здоров'я;
- 2) відсутність можливості надання відповідними установами адекватної та ефективної медичної допомоги (лікування) особам, які тримаються в місцях досудового тримання або в місцях позбавлення волі та хворіють на тяжке захворювання, зокрема, психічне захворювання;
- 3) наявність проблеми розповсюдження туберкульозу, ВІЛ/СНІД та інших інфекційних захворювань у відповідних установах.

Шляхи вирішення

Щодо адміністративної практики необхідно зазначити, що з метою усунення підстав для вказаного вище порушення необхідно звернути увагу Державного департаменту з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ на нагальну необхідність вжити заходів для усунення наведених причин, що призводять до систематичної констатації Європейським судом порушення державою статті 3 Конвенції в зв'язку з незабезпеченням осіб, які тримаються під вартою в місцях досудового тримання та в установах виконання покарань, належною медичною допомогою (лікуванням).

Крім того, з метою усунення вказаних порушень необхідно забезпечити належне виконання «Державної програми покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту на 2006-2010 роки», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2006 р. № 1090.

Щодо законодавчої сфери необхідно зазначити, що з метою усунення підстав для порушення статті 3 Конвенції в зв'язку з незабезпеченням осіб, які тримаються в місцях досудового тримання та хворіють на психічне захворювання і потребують психіатричної допомоги (лікування), належною медичною допомогою, Міністерством юстиції було розроблено проект Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо надання психіатричної допомоги особам, які тримаються під вартою)", який 25 січня 2010 року було подано до Кабінету Міністрів України.

Крім того, з метою усунення підстав для вказаного порушення та на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження Концепції Державної цільової програми реформування Державної

кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року" Міністерством юстиції розробляється проект постанови Кабінету Міністрів "Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року".

IV. *Порушення статті 2 (право на життя) Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективного розслідування кримінальних справ, яке проводилося за фактами смерті, зникнення осіб*

Європейським судом було постановлено 6 рішень, в яких було констатовано порушення статті 2 (право на життя) Конвенції у зв'язку із відсутністю ефективного розслідування кримінальних справ за фактом смерті або зникнення родичів заявників.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду обов'язок захищати право на життя за статтею 2 Конвенції також вимагає наявності ефективної форми офіційного розслідування у тому випадку, коли особу позбавлено життя в результаті застосування сили. Також у цьому контексті існує вимога розумної швидкості розслідування.

Аналіз відповідних рішень Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, пов'язані із практикою слідчих органів:

- відсутність належної швидкості та сумлінності при встановленні причини смерті особи, з огляду на те, що зі сплином часу шанси встановити дійсну причину смерті особи зменшуються;
- зволікання слідчих органів з проведенням невідкладних слідчих дій, що призводить до втрати важливих доказів та зменшує ефективність розслідування;
- надмірна тривалість слідства;
- невиконання слідчими органами вказівок суду після повернення справ на додаткове розслідування, або для додаткової перевірки після скасування постанови про відмову порушити кримінальну справу;
- не забезпечення захисту інтересів близьких родичів померлої особи, відсутність у них доступу до матеріалів справи, неповідомлення їх про хід слідства та його результати.

Шляхи вирішення

З метою усунення підстав для вказаного вище порушення необхідно звернути увагу Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки та суддів на вимогу статті 2 Конвенції забезпечити проведення ефективного розслідування смерті зникнення осіб, а також

практики Європейського суду щодо критеріїв ефективності такого розслідування.

У системі професійної підготовки цих органів забезпечити обов'язкове навчання та перевірку знань щодо зобов'язань держави за статтею 2 Конвенції.

Забезпечити незалежний судовий контроль за провадженням досудового слідства.

V. Порушення, пов'язане з примусовим годуванням

Станом на 1 січня 2009 року Європейський суд виніс 1 рішення проти України, яким констатується порушення статті 3 (заборона катування) Конвенції в зв'язку з процедурою проведення примусового годування (рішення у справі «Невмержицький проти України»).

Аналіз рішень Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, належать до законодавчої сфери.

Так, у рішенні по справі «Невмержицький проти України» Європейський суд констатував, що примусове годування особи включає принижуючі гідність елементи, які за певних обставин можуть розглядатися як такі, що заборонені статтею 3 Конвенції.

Нормативне регулювання питання примусового годування в національному праві обмежується пунктом 3 статті 116 Кримінально-виконавчого Кодексу України, яким передбачено, що у разі заявленої засудженим відмови від прийняття їжі, якщо це загрожує його життю, допускається примусове годування за медичним висновком.

Однак, у рішенні у справі «Невмержицький проти України» Європейський суд зазначив, що в разі, коли позбавлена свободи особа оголошує голодування, рішення щодо примусового годування має підлягати судовому контролю.

Шляхи вирішення

З метою усунення підстав вказаного порушення Міністерством юстиції розробляється проект Закону «Про лікування шляхом примусового годування». У 2009 році проект пройшов громадське обговорення і на сьогоднішній день здійснюється його доопрацювання.

VI. Порушення права на справедливий судовий розгляд у зв'язку із порушенням права особи на захист та/або у зв'язку із неналежною оцінкою доказів

У 2 рішеннях щодо України Європейський суд визначив, що мало місце порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції у зв'язку із порушенням прав особи на захист у кримінальному провадженні та у 4 рішеннях – порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку із неналежною оцінкою доказів, на яких ґрунтувалось обвинувачення заявників.

Аналіз відповідних рішень Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, належать до сфери практики національних судів та слідчих органів. А саме практики, – яка була визнана такою, що не відповідає положенням Конвенції та практиці Європейського суду, – за якої обвинувачення особи вирішальною мірою ґрунтувалися на:

- зізнавальних показаннях особи, даних нею на досудовому слідстві як свідком, і, відповідно, з порушенням її права на захист, від яких особа під час розгляду справи в суді відмовилась (рішення у справі «Шабельник проти України», «Луценко проти України»)

- зізнавальних показаннях особи, даних нею на досудовому слідстві без участі захисника у справі «Яременко проти України»;

- показаннях потерпілого, даних на досудовому слідстві, та за обставин, коли суди не заслухали потерпілого особисто та не забезпечивши заявнику можливість спростувати такі показання. Таким чином, засудження заявника ґрунтувалось вирішальною мірою на версії подій, яка була викладена потерпілим на стадії досудового слідства (рішення у справі „Жогло проти України”).

Шляхи вирішення

Приведення відповідної судової практики та практики слідчих органів у відповідність з вимогами Конвенції та практики Європейського суду.

Необхідно зазначити, що 30 вересня 2009 року Конституційним Судом України було ухвалено рішення у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя І. В. щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу), в якому Конституційний Суд, прямо посилаючись на рішення Європейського суду в справах «Яременко проти України», «Шабельник проти України», «Луценко проти України», відзначив, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб.

VII. Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції через перевищення Верховним Судом України повноважень, які були чітко викладені у

Господарському процесуальному кодексі (рішення „Сокурєнко та Стригун проти України”, „Верітас проти України”)

Суть порушення у цій справі стосується практики Верховного Суду України у вирішенні господарських справ.

Так, згідно зі статтею 111-18 Господарського процесуального кодексу, Верховний Суд України, вирішивши скасувати постанову Вищого господарського суду України, повноважний повернути справу на новий розгляд або ж припинити провадження у справі. Натомість, у вказаних вище справах він залишив в силі судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій, діючи, таким чином, поза межами повноважень, передбачених Господарським процесуальним кодексом. Європейський суд зазначив, що не було жодної іншої правової норми, яка б надавала повноваження Верховному Суду України ухвалювати такі рішення.

Шляхи вирішення

Нормативна неврегульованість зазначеної вище практики ВСУ призводить до порушення положень Конвенції. З метою недопущення порушення Конвенції необхідно внести зміни до Господарського процесуального кодексу.

Міністерством юстиції у 2009 році розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу (щодо забезпечення права на перегляд рішень, постанов, ухвал Верховного Суду України за винятковими обставинами)», яким, зокрема, передбачається компетенція ВСУ залишити в силі судові рішення судів нижчих інстанцій. Станом на січень 2010 року проект знаходиться на стадії погодження із заінтересованими органами.

VIII. Відсутність законодавчо визначеного порядку повідомлення особи про застосування до неї оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із спостереженням, після того як необхідність застосування таких заходів відпала

Станом на 1 січня 2009 року Європейський суд виніс 1 рішення проти України, яким констатується порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції в зв'язку з відсутністю законодавчо визначеного порядку повідомлення особи про застосування до неї оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із спостереженням, після того, як необхідність застосування таких заходів відпала, а також в зв'язку з відсутністю законодавчо визначеної можливості судового оскарження законності застосування таких заходів (рішення у справі «Волохи проти України»).

Так, у своїх рішеннях Європейський суд зазначав, що збирання і зберігання інформації щодо приватного життя особи становить втручання у її право на повагу до приватного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції. При цьому не має значення, як в подальшому використовуються ці дані і чи призводить таке збирання чи використання до будь-яких наслідків для самої особи.

У рішенні по справі «Волохи проти України» Європейський суд констатував порушення державою статті 8 Конвенції, зокрема, в зв'язку з непередбаченням національним законодавством додаткового залучення судових органів для нагляду за діяльністю правоохоронних органів при здійсненні останніми оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із спостереженням, що може призвести до недотримання гарантій захисту від свавілля при здійсненні цих заходів.

Аналіз рішення Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, належать до законодавчої сфери, оскільки чинний Кримінально-процесуальний Кодекс України не передбачає обов'язку державних органів повідомляти особу про застосовані до неї оперативно-розшукові заходи, пов'язані із спостереженням (накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку), після того, як необхідність у їх застосуванні відпала. Як наслідок, зазначена особа не має можливості оскаржити порушення її прав при здійсненні вказаних заходів і отримати, відповідно, відшкодування.

Шляхи вирішення

У проекті КПК врахована позиція Європейського суду у цій справі, статтею 230 якого передбачається, що особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, повинні бути повідомлені про проведення таких дій. Конкретний час повідомлення визначається з урахуванням наявності чи відсутності загрози для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Про факт проведення і результати негласної слідчої (розшукової) дії особи повідомляються протягом шести місяців після її припинення, але не пізніше дня звернення до суду з обвинувальним актом.

ІХ. Порушення принципу юридичної визначеності, що призвело до необґрунтованого втручання

а) у право особи на свободу віросповідання (стаття 9 (свобода думки, совісті і віросповідання) Конвенції),

б) у право особи на свободу об'єднання з іншими особами (стаття 11 (свобода зібрань та об'єднання) Конвенції).

Європейським судом було ухвалено:

- 1 рішення проти України, яким констатується порушення вказаного принципу, що призвело до порушення державою статті 9 Конвенції, взятої окремо та у поєднанні із статтею 11 Конвенції (рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія» проти України»);

- 1 рішення проти України, яким констатується порушення вказаного принципу, що призвело до порушення державою статті 11 (рішення у справі «Корецький та інші проти України»);

Відповідно до практики Європейського суду національний нормативно-правовий акт має бути сформульований з достатньою чіткістю і відповідати вимозі передбачуваності (для того, щоб особа могла передбачити наслідки своєї поведінки), бути доступним (оприлюдненим, відповідно до чинного законодавства) та не суперечити принципу верховенства права.

Так, у рішенні по справі «Свято-Михайлівська Парафія» проти України» Європейський суд дійшов висновку, що відмова Київської міської державної адміністрації зареєструвати зміни до статуту громади-заявника становить необґрунтоване втручання у право громади-заявника на свободу віросповідання, передбачене статтею 9 Конвенції, взятої окремо та у поєднанні із статтею 11 Конвенції.

У рішенні по справі «Корецький та інші проти України» Європейський суд дійшов висновку про необґрунтованість відмови Київського міського управління юстиції в реєстрації об'єднання-заявника, що мало наслідком порушення його права на свободу об'єднання, передбаченого статтею 11 Конвенції.

Вказані порушення мали місце в зв'язку з нечіткістю та відсутністю узгодженості відповідного законодавства, що, по-перше, призвело до неспроможності заявників передбачити межі дій державних органів, та, по-друге, надало відповідним органам державної влади непропорційно широкі дискриційні повноваження щодо оцінки відповідності дій заявників закону. Крім того, відсутність чіткості та узгодженості відповідного законодавства утримувала національні суди від усунення порушення прав заявників.

Шляхи вирішення

Щодо законодавчої сфери зазначається, що для усунення підстав вказаного порушення необхідно привести відповідне законодавство, зокрема, положення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та Закону України «Про об'єднання громадян» у відповідність із вимогами Конвенції, зокрема, у відповідність із вимогами принципу юридичної визначеності.

Необхідно зазначити, що на розгляді Верховної Ради України знаходиться проект Закону «Про громадські організації», розроблений Міністерством юстиції України. Зазначений проект отримав позитивний висновок експертизи на відповідність Конвенції та практиці Європейського суду.

Щодо сфери судової практики зазначається, що для усунення підстав вказаного порушення необхідно удосконалювати практику національних судів в контексті вимог Конвенції щодо дотримання вказаного принципу.

X. Порушення права на повагу до кореспонденції особи, яка тримається в місцях попереднього ув'язнення

Станом на 1 січня 2010 року Європейський суд ухвалив 1 рішення, в якому констатував порушення статті 8 (право на повагу до особистого та сімейного життя) Конвенції у зв'язку із порушенням права особи, яка трималась під вартою, на повагу до кореспонденції (рішення у справі «Сергій Волосюк проти України»).

Аналіз рішення Європейського суду свідчить, що проблеми, які призводять до вказаного порушення, належать до законодавчої сфери, оскільки чинні положення Закону України „Про попереднє ув'язнення” визначають лише вузьке коло осіб, листи ув'язнених до яких не підлягають перевірці, у законі з достатньою чіткістю не визначаються відмінності у порядку листування між ув'язненим та різними категоріями осіб (наприклад, листування з правоохоронними органами, міжнародними інстанціями, родичами) та межі і спосіб здійснення повноваження, наданого органам державної влади, щодо перевірки кореспонденції осіб, які знаходяться під вартою. Крім того, у законодавстві не передбачаються засоби юридичного захисту, за допомогою яких зазначені особи можуть оскаржити неправомірність дій державних органів щодо перегляду їх кореспонденції. Таким чином, положення цього закону не відповідаються критерію якості закону, визначеному практикою Європейського суду.

Шляхи вирішення

Щодо законодавчої сфери необхідним є приведення у відповідність із практикою Європейського суду положень законодавства України щодо права особи, яка тримається під вартою чи відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, на повагу до кореспонденції.

Щодо адміністративної практики необхідно включити рішення „Сергій Волосюк проти України” до навчальних програм підготовки та підвищення кваліфікації співробітників системи виконання покарань.

XI. *Порушення статті 34 Конвенції у зв'язку з переглядом кореспонденції осіб, які тримаються в місцях досудового тримання під вартою та установах виконання покарань, яка направляється до Європейського суду*

Європейським судом було ухвалено 2 рішення, в яких констатовано порушення статті 34 Конвенції, згідно з якою держава зобов'язується не перешкоджати ніяким чином ефективному здійсненню права звертатись до Європейського суду.

Стаття 113 Кримінально-виконавчого кодексу та стаття 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення» передбачають, що пропозиції, заяви і скарги, адресовані Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, переглядові не підлягають.

Порушення мало місце, оскільки листи до Європейського суду від осіб, які тримаються під вартою чи відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, відправляються до Європейського суду з супровідним листом відповідної установи системи виконання покарань, що свідчить про те, що ці листи підлягали перегляду, а їх надсилання здійснювалось під контролем адміністрації цієї установи.

Шляхи вирішення

Для усунення зазначеного порушення необхідно скасувати практику установ системи виконання покарань щодо відправлення листів засуджених чи ув'язнених осіб до Європейського суду із супровідним листом.

Юрій Зайцев